

De wonderlijke geschiedenis van *Buxbaumia aphylla* uit Zeegse

B.O. (Ben) van Zanten

Vogelzangsteeg 8, 9479 TG Noordlaren (bovzanten@home.nl)

Abstract. The peculiar history of *Buxbaumia aphylla* from Zeegse.

In spring 1945 I heard from my father that the very rare and interesting *Buxbaumia aphylla* was found near Zeegse, a small village next to the village of Oudemolen (northern Drenthe) where my father was a schoolteacher. He did not know who collected it. During this time the second world-war came to an end, but the Germans were still building a system of defence with the help of forced labourers from the cities of The Hague and Leeuwarden, for the defence of the city of Groningen. The German chief inspector of this work was Mr. Förster. He was also very much interested in plants and he proposed that he and I would make a joined excursion to search for plants. We arranged a day. It really was a strange situation. We, a 17 years old anti Nazi boy and a semi-military German inspector of ca. 60 years old and still convinced of German's victory, went on an excursion to find the elusive *Buxbaumia* and other plants. During this time the British spitfires flew to and fro shooting at all traffic on the roads and rail and American formations of bombers flew over nearly every day and in the distance we could hear the guns of the allied forces who just launched their offensive for crossing the river Rhine. We did not find the *Buxbaumia*. Shortly after the Canadian tanks liberated our village and Mr. Förster went in imprisonment to a camp near Hannover. I forgot about the *Buxbaumia*, but 23 years later the story had a follow-up. In July-August 1968 I was on a collecting trip in Cairns, northern Queensland. Mr. Lennard J. Brass, who participated in several expeditions such as the Archbold expeditions to New Guinea, helped me in every possible way. He was retired and lived on his own in Cairns. He took me often with his car to places where I could collect bryophytes. He was not able to go with me into the forest because of his illness (intestinal cancer) but he waited always very patiently till I was ready with collecting. He sometimes said with a note of pity: "there is nothing else I can do". He always helped me labelling and drying the plants. All packages were laid on the floor in his house for drying even in his bedroom. "The smell reminds me of my expeditions", he used to say. One day Len Brass told me that he had met a Dutchman, Willem Rijkens, who was also interested in plants. Mr. Brass made an appointment and it turned out that Mr. Rijkens had lived during the war in Zeegse (next to the village where I lived) and that we had met each other during that time. Of course the *Buxbaumia* came again to my mind and I asked him if he still had an herbarium of the time he lived in the Netherlands. He had and the *Buxbaumia* was still in his herbarium. After 23 years the enigma of the *Buxbaumia* was solved. Shortly after my return to the Netherlands I got the sad news that Len Brass peacefully passed away during his sleep. Herewith I lost a friend.

Het was het voorjaar van 1945. De tweede wereldoorlog liep ten einde. Zuid-Nederland was al bevrijd maar in het noorden waren de Duitsers nog druk bezig om mitrailleurvesten en tankgrachten aan te leggen om de geallieerden te beletten de stad Groningen te veroveren. Zo werden ook in de omgeving van Oudemolen, een gehucht in Noord-Drenthe en bestaande uit een tiental boerderijen en een schooltje waar mijn vader hoofdmeester was, allerlei verdedigingswerken aangelegd. Dit gebeurde door de organisatie "Toth", welke gebruik maakte van dwangarbeiders uit Den Haag, Leeuwarden en de plaatselijke bevolking. Ik was toen 17 jaar en net te jong om mee te moeten graven. De Duitse hoofdopzichter hierbij was Herr Förster.

In deze tijd had mijn vader, die de lokale planten erg goed kende, gehoord dat bij Zeegse *Buxbaumia* gevonden was. Hoe mijn vader dat gehoord heeft weet ik niet, maar ik heb wel een vermoeden. Prof. van der Wijk (toen nog leraar aan de kweekschool in Groningen) kwam in die tijd een enkele keer bij ons thuis als hij een botanische fietstocht in de omgeving maakte. Hij had mijn vader leren kennen via Prof. van Giffen, de beroemde archeoloog van het Biologisch Archeologische Instituut van de Universiteit Groningen, die ook zo nu en dan bij ons kwam. Mijn vader gaf nl. archeologische veenvondsten, gedaan door boeren tijdens het turfsteken, door aan het Drents Museum dat in nauw contact stond met Prof. van Giffen. Zeer waarschijnlijk heeft van der Wijk bij een van zijn bezoeken mijn vader verteld van de vondst van *Buxbaumia* bij Zeegse. Mijn vader had er ook een afbeelding van zodat we wisten hoe het mos er uit zag. Of de soort door van der Wijk zelf gevonden was of door iemand anders was ons toen niet bekend. In ieder geval heb ik van der Wijk daarover, ook later, nooit iets horen zeggen en materiaal ervan zit ook niet in zijn herbarium.

Op een dag kwam Herr Förster bij ons thuis want hij had een plant gevonden die hij niet kende en hij dacht dat de schoolmeester hem wel zou kunnen vertellen wat het was (ik weet niet meer om welke soort het ging). Toen hij bij ons thuis kwam zag hij de flora van Heukels op tafel liggen (die lag er altijd). Ik hoor hem nog zeggen: "dass Buch brauche ich". Zo kwamen we aan de praat over planten en allerlei andere zaken, o.a. dat hij nog steeds dacht dat Duitsland de oorlog zou winnen omdat er nog een geheim wapen in de strijd zou worden geworpen. Verder vertelde hij dat alle "van Zantens" oorspronkelijk uit het Duitse stadje Xanten kwamen (Xanten werd vroeger als Zanten geschreven). Bij latere navraag bleek dit inderdaad te kloppen. Mijn vader vertelde toen

ook dat er een heel bijzonder mos bij Zeegse gevonden was. Herr Förster was direct geïnteresseerd en stelde voor dat ik eens een dag met hem op excursie zou gaan om planten en natuurlijk ook de *Buxbaumia* te gaan zoeken.

Zo werd er een dag afgesproken. De werkers aan de tankgrachten moesten het maar een dag zonder hem doen. In die tijd was net het offensief van de geallieerden begonnen om de Rijn over te steken. Goed beschouwd was het een uiterst merkwaardige situatie: ik, een jongen van 17 jaar en sterk antinazi en een Duitser van in de 60 die nog steeds overtuigd was van een Duitse overwinning, gaan samen op excursie om planten te zoeken, terwijl de Britse spitfires af en aan vliegen om treinen en alle verkeer op de wegen te beschieten, Amerikaanse formaties bommenwerpers overvliegen en met het onafgebroken gedreun van de geallieerde kanonnen op de achtergrond. We hebben geen *Buxbaumia* gevonden. Daarna heb ik niet meer aan het mos gedacht. Korte tijd later kwamen Canadese tanks ons dorp binnenrollen. Herr Förster was toen al vertrokken, maar later kregen we bericht van hem dat hij in een kamp bij Hannover was. Daarna hebben we helaas geen contact meer met hem gehad.

23 jaar later krijgt het *Buxbaumia*-verhaal echter een onverwacht vervolg. In Juli-Augustus 1968 was ik in Cairns in Noord-Queensland (Australië) voor het verzamelen van mossen. Ik woonde daar in een goedkoop hotelletje waar Lennard (Len) Brass mij regelmatig kwam ophalen. Len Brass was een Australiër die lang in Amerika gewerkt had en verschillende expedities heeft meegemaakt als plantenverzamelaar, o.a. naar Noord-Queensland, Oost-Afrika (Nyassaland), Salomons-eilanden en meerdere Archbold-expedities naar Nieuw Guinea. Hij heeft tijdens deze expedities o.a. veel mossen verzameld. Na zijn pensionering was hij weer in Australië gaan wonen. In Cairns was hij curator van het Flecker-herbarium, een herbarium van hogere planten in een piepklein houten gebouwtje. Zijn gezondheid was slecht (darmkanker) en kon daarom niet met mij mee het veld ingaan maar hij bracht mij vaak met zijn auto naar allerlei goede verzamelplaatsen waar ik dan kon verzamelen. Hij wachtte dan altijd trouw tot ik uitverzameld was. "Ik heb toch niets beters meer te doen" zij hij vaak meewarig. Al mijn verzamelde mossen kon ik bij hem thuis op de grond drogen. Ook zijn slaapkamer lag soms vol met mossen met net nog een pad vrij om bij zijn bed te kunnen komen. Dat vond hij prachtig want de geur herinnerde

hem aan zijn expedities. Hij hielp mij ook vaak bij het sorteren van de mossen. "Dan doe ik nog wat nuttigs" vond hij.

Op een dag vertelde hij mij dat op de markt in Cairns soms een Nederlander kwam om bananen te verkopen en die ook in planten geïnteresseerd was. Als hij er weer was zou Len mij waarschuwen en een afspraak met hem maken. Op een dag was hij er weer met zijn bananen en kon ik kennis met hem maken. Hij bleek Willem Rijkens te heten. Ik vroeg hem natuurlijk waar hij vandaan kwam in Nederland. Hij zei dat het geen enkele zin zou hebben om het te zeggen want het was zo'n klein dorpje waar nauwelijks iemand ooit van gehoord zou hebben. Na enig aandringen zei hij toch dat het Zeegse was. Dit dorpje ligt twee km van Oudemolen, mijn woonplaats en na enig doorpraten bleek het dat wij elkaar al eens ontmoet hadden bij het zoeken naar planten. Hij vertelde mij dat hij op zijn bananenplantage nog een herbarium uit Nederland had. Natuurlijk schoot mij toen weer de *Buxbaumia* te binnen en ja hoor die zat nog steeds in zijn herbarium. Hij had het gevonden in het Zeegserbos. We hebben samen daarna nog een auto gehuurd en allerlei verzameltochten gemaakt, o.a. hebben we samen de Mt. Lewis en de Mt. Bartle Frere, een van de hoogste bergen uit de omgeving, beklommen. Helaas kon ik hem op zijn bananenplantage niet meer bezoeken omdat die zo afgelegen lag (Cape Tribulation) waardoor het bezoek te lang zou duren. Hoewel ik de *Buxbaumia* niet gezien heb, zal het ongetwijfeld om *B. aphylla* gaan daar dit de enige soort in Nederland is. Zo is de *Buxbaumia* na 23 jaar toch nog boven water gekomen.

Kort na mijn terugkeer in Nederland kreeg ik het droeve nieuws dat Len Brass vredig in zijn slaap overleden was, waarmee ik een vriend verloor.

Door Wim Vergouw uit Dillenius (2) en Bruch & Schimper (11 t/m 14) overgetekende *Buxbaumia*-planten (uit Natura 1981, juli/augustus).